SOSYAL POLİTİKA ÇALIŞMALARI DERGİSİ
YIL: 21 SAYI: 50 TARİH: OCAK - MART 2021 ISSN: 2148-9424
Derleme

MÜLTECİLERE YÖNELİK KALICI ÇÖZÜMLERDEN BİRİ OLARAK GÖNÜLLÜ GERİ DÖNÜŞ

Sema BUZ [1]

Sema KORÇ [2]

Öz

Bugün mülteciler için yaygın olarak kabul edilen gönüllü geri dönüş, yerel entegrasyon ve yeniden yerleştirme olmak üzere üç kalıcı ve uzun süreli çözüm vardır. Geri dönüş, mülteciler için devletler arasında kalıcı ve uzun vadeli olarak görülen ve en çok arzu edilen çözüm yöntemidir. Sağlıklı bir geri dönüş sürecinin temelleri gönüllülük, güvenlik ve sürdürülebilirliktir. Ancak mültecilerin karşı karşıya kaldıkları sorunlar ve devletlerin tutumları geri dönüşleri çoğunlukla gönüllü olmaktan uzaklaştırmaktadır. Son on yılda Avrupa'da Yardımlı Geri Dönüş Programları ile geri dönüşte mültecilere finansal ve yeniden entegrasyon desteği verilmektedir. Birleşmiş Miletler Mülteciler Yüksek Komiserliği ve ortakları tarafından uygulanan Yardımlı Geri Dönüş Programları geri dönülmesi planlanan ülkelerdeki güvenlik sorunları nedeni ile geri dönüşü hızlandırma konusunda etkisiz kalmaktadır. Ayrıca geri dönen mültecilerin ülkelerindeki iktidar tarafından gördükleri muamele ve sığındıkları ülkeye tekrar dönme konusunda bir güvencelerinin olmaması mültecilerin geri dönüşe çekinceli yaklaşmalarına neden olmaktadır. Geri dönenlerin kendi ülke ekonomisi ve devletinin yeniden inşasında oynayacağı rol büyük olsa da geri dönülen ülkedeki koşullar açısından geri dönüşte gönüllülük temel alınmalı ve güvenlikleri sağlanmadan mültecilerin geri dönüşü beklenmemelidir.

Anahtar Kelimeler: *Göç, Mülteci, Gönüllü Geri Dönüş, Yerel Entegrasyon, Yeniden Yerleştirme*

[1]Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, E-posta: semabuz@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8326-3732

[2]Sosyal Hizmet Uzmanı., E-posta: korcsema1@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3987-4640

BUZ, S. , KORÇ, S. (2021). Mültecilere Yönelik Kalıcı Çözümlerden Biri Olarak Gönüllü Geri Dönüş, Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 21(50), 195-230. DOI: 10.21560/spcd.vi.695850

Gönderilme Tarihi : 28/02/2020 Kabul Tarihi : 10/02/2021

VOLUNTARY RETURN AS A DURABLE SOLUTION TOWARDS REFUGEES

Abstract

There are three permanent and durable solutions, described as voluntary return, local integration and resettlement, which are widely accepted for refugees today. Voluntary (return) is the most desired solution for refugees, which is seen as a permanent and long term among the states. The foundations of a healthy return process are volunteering, security and sustainability. Nevertheless, the problems faced by refugees and the attitudes of the states often prevent returns from being voluntarily. In the last decade, with the Assisted Return Programs in Europe financial and reintegration support is provided to refugees on return process. Assisted Return Programs implemented by the United Nations High Commissioner for Refugees and their partners are ineffective in accelerating return due to security problems in the countries that are planned to return. In addition to this, the refugees who have returned have no guarantee of being treated well by the government in their home country and returning to the country where they have been taken as refugees before causes the refugees to be reluctant to return. Although the role of the returnees in the economy of the host country and in the reconstruction of the state is great, returning should be based on voluntariness in terms of the conditions in the returned country, and the return of refugees should not be expected without their security.

Keywords: *Migration, Refugee, Voluntary Return, Local Integration, Resettlement*

GİRİŞ

1951 Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Sözleşmesi'ne göre mülteci; "ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti ve siyasi görüşleri yüzünden haklı bir zulüm korkusu nedeniyle vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve söz konusu korku yüzünden, ilgili ülkenin korumasından yararlanmak istemeyen kişi", sığınmacı ise "zulüm veya ciddi zarardan korunmak amacıyla, kendi ülkesi dışında bir ülkede güvenlik arayışında olan ve ilgili ulusal ya da uluslararası belgeler çerçevesinde mültecilik statüsüne ilişkin yaptığı başvurunun sonucunu bekleyen kişi" olarak tanımlanmaktadır (IOM, 2014). Ülkelerin, topraklarında yaşayan sığınmacı, mülteci ve göçmenlere tanıdığı haklar kişilerin sahip olduğu statüye göre değişiklik göstermektedir. Devletler mülteciler için kalıcı ve uzun vadeli üç çözüm öngörmüşlerdir. Bunlar: yerel entegrasyon, yeniden yerleştirme ve gönüllü geri dönüştür. Kalıcı ve uzun vadeli çözümler ülkesini terk etmiş ya da terk etmek zorunda kalmış mülteciler için yer değiştirmenin olumsuz etkilerini en aza indirmede kritik bir öneme sahiptir. Mülteciler için kalıcı ve uzun vadeli çözümler, bir mülteci yerinden edilme ile ilgili özel bir yardım veya korumaya ihtiyaç duymadığında ve ayrımcılığa maruz kalmadan haklarından yararlanabildiğinde gerçekleşmiş olur (Dannish Refugee Council vd., 2017).

Gönüllü geri dönüş, son yıllarda, güçlü sınır yönetimi ve adil iltica süreçlerinin yanı sıra, etkili göç yönetiminin ayrılmaz bir parçası ve birçok ülkenin göç politikasının kritik bir unsuru olarak ortaya çıkmıştır. Ancak köken ülkesindeki koşullar ve güvenlik sorunları mültecilerin geri dönüşe çekinceli yaklaşmasına neden olmaktadır. 2015 ve 2016 yıllarında AB, mülteci statüsü için yaklaşık 2.6 milyon sığınma talebi almış, ilk adımda %60'ının talebini kabul eden AB, 1.2 milyon sığınmacıdan geri dönmelerini isteyebileceğini ima etmiştir ancak sığınmacılar bu geri dönüş talebine olumlu yaklaşmamıştır (Dadush, 2017).

Icduygu ve Nimer (2019)'a göre mülteciler için sunulan üç ana çözüm olan gönüllü geri dönüş, yerel entegrasyon ve üçüncü ülkeye yerleştirme seçenekleri karşısında uluslararası örgütler ve üye devletlerin yaklaşımları farklıdır ve uluslararası mülteci rejiminde gözlemlenen paradigma değişimlerine paralel olarak mülteci rejimleri etkilenmektedir.

Geri dönüş oranları köken ve varış ülkelerin özelliklerine bağlı olarak büyük ölçüde değişebilmektedir. Mültecilerin geri dönüşü, köken, transit ve varış ülkeleri arasındaki ilişkileri sürdürmek için önemli olabilir. Bununla birlikte, gelişmiş bir ülkeden az gelişmiş bir ülkeye gönüllü olarak dönüş yapmak nadir görülen bir olgudur. İltica başvurusu reddedildiğinde ve resmi olarak ayrılması beklendiğinde bile çoğu sığınmacı bunu yapmaz (Petrin, 2002). Amerika'da geçmiş yıllarda geri dönmesi talep edilen sığınmacılardan sadece %40'ı geri dönmüştür (Harild vd., 2015). Menşe ülke ile kıyaslandığında ev sahibi ülkedeki refah seviyesi, sosyal haklara ve refah hizmetlerine kolay erişim söz konusuysa mültecilerin geri dönmeyi tercih etmedikleri görülmektedir. Bu nedenle geri dönüşte makro politikaların mültecilerin istekleri ve kapsamında da etkisi olduğu göz önünde tutulmalıdır.

Uygulanabilir geri dönüş için üç temel koşul gönüllülük, güvenlik ve sürdürülebilirliktir (Black vd., 2004). Gönüllülük, mültecilerin geri dönüşte hiçbir baskı altında kalmadan, kendilerine seçim hakkı tanınarak sağlanabilir. Geri dönüşte güvenlik ise yalnızca fiziksel değil ekonomik olarak da sağlanmalıdır. Sürdürebilirlik ise fiziksel, sosyoekonomik ve politik yönler dikkate alınarak ve bunlar geri dönenler açısından değerlendirilerek mümkün olabilir. İlerleyen bölümlerde bu üç temel koşula daha geniş bir şekilde yer verilecektir.

KÜRESEL ALANDA MÜLTECİLER

Savaş, siyasi çalkantılar, etnik çatışmalar ve ekonomik krizler Avrupa, Afrika, Güney Amerika, Orta Doğu ve Asya'da milyonlarca kişin yerinden edilmesine neden olmuştur. BMMYK 2018 yılı sonu verilerine göre dünyada 70,8 milyon kişi yerinden edilmiştir, bunların 25,9 milyonu mülteci, 41,3 milyonu kendi ülkelerinde yerinden edilmiş kişi ve 3,5 milyonu ise sığınmacıdır (UNHCR, 2019b). 2019 yılı verilerine göre ise dünyada yaklaşık 272 milyon uluslararası göçmen bulunmakta ve bu rakam küresel nüfusun yüzde 3,5'ine karşılık gelmektedir (Dünya Göç Raporu, 2020).

Bu kişiler yakın komşu devletlerde ve ardından başta Avrupa olmak üzere birçok bölgede yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadır. Mülteci nüfusuna büyük ölçüde sınır komşusu ülkeler ev sahipliği yapmakla birlikte geleneksel yeniden yerleştirme ülkeleri olan Kanada, Amerika Birleşik Devletleri ve Avustralya, dünyadaki mültecilerin yeniden yerleştirmelerinin çoğunluğunu gerçekleştiren ülkeler olmaya devam etmiştir (Dünya Göç Raporu, 2020). 2015 yılında, başta Ortadoğu ve Afganistan olmak üzere Avrupa'ya bir milyondan fazla mülteci ulaşmış, sonraki yıllarda sınır geçişlerinde kısıtlamalar ve iltica politikalarının sıkılaştırılması nedeniyle gelenlerin sayısı yavaş yavaş azalmıştır. 2015'ten bu yana Avrupa'ya ulaşmaya çalışırken yaklaşık 14.000'den fazla insan Akdeniz'de ya kaybolmuş ya da boğulmuştur (Saalem, 2019). Göç edenlerin sayısındaki bu artış zorla yerinden edilmiş kişilerin varış ülkesindeki entegrasyonu, üçüncü bir ülkeye yerleşmesi ve köken ülkesine geri dönmesi gibi politikaların yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmıştır (Dadush, 2017).

1. Yerel Entegrasyon

Entegrasyon bugün politikacılar, akademisyenler, göçmenler ve birçok ilgili kişi tarafından farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Türkiye'de resmî

kurumlarda entegrasyon yerine "uyum" kavramı tercih edilmektedir. Entegrasyon IOM Göç Terimleri Sözlüğü (2014)'e göre "göçmenlerin hem birey hem de grup olarak toplumun bir parçası kabul edildiği, genellikle göçmenler ve ev sahibi toplumlar arasında iki yönlü sürece atıfta bulunan" bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Geri dönüşün mümkün olmadığı durumlarda iltica ülkesinde yeni bir hayat inşa etmek ve yerel topluma entegre olmak mülteciler için kalıcı bir çözüm olabilir. Yerel entegrasyon yasal, ekonomik, sosyal ve kültürel boyutlara sahip karmaşık ve aşamalı bir süreç olup hem bireyler hem de onları kabul eden toplumlar için önemli düzenlemeler gerektirir. Azad ve Jasmin (2013)'e göre yerel entegrasyon yasal, ekonomik ve sosyokültürel düzeyde gerçekleşen aşamalı bir süreç olup, yasal düzeyde mülteciler daha geniş bir hak yelpazesinden yararlanma, ekonomik düzeyde yardımlara daha az bağımlı hale gelip, sığınma ülkesinde ekonomiye katkıda bulunabilme, sosyokültürel düzeyde ise mülteciler ve yerel topluluk arasındaki etkileşimin arttırılması yoluyla mültecilerin ayrımcı ve dışlayıcı bir muameleye maruz kalmadan ev sahibi ülkenin sosyal yaşantısına katılmalarına olanak sağlanması anlaşılmalıdır.

Uluslararası göç politikaları mültecilerin göç ettikleri ülkelere uyumunu esas almaktadır. Ancak ev sahibi devletler çoğunlukla güvenlik endişeleri ve kaynak sorunları nedeni ile mültecilerin kalıcı yerleşimine direnç göstermekte ve bu yüzden entegrasyon sürecini görmezden gelmektedir. Bazı ülkelerde mültecilerin belirli bir süre sonra vatandaşlığa kabulü standart bir uygulama olmasına rağmen, birçok ülke mültecilerin süresiz olarak topraklarında kalmalarına izin vermekten endişe duymaktadır (Azad ve Jasmin, 2013). Yerel halkın mültecilere yönelik düşmanca tepkisi ve göçü kontrol edememe korkusu da devletlerin yerel entegrasyonu görmezden gelme nedenlerine eklenebilir. 1980'lerde, özellikle Afrika'daki birçok ev sahibi ülke, yerel entegrasyona karşı çıkmalarının başlıca nedeni olarak ulusal ekonomilerini öne sürmüşlerdir.

1990'dan günümüze kadar da güvenlik sorunları yerel entegrasyona karşı çıkılması için güçlü bir bahane olmuştur (Jacobsen, 2001).

Yerel entegrasyonda yerel toplumun entegrasyona yaklaşımı çok önemlidir. Yerel toplumun entegrasyona ilişkin yaklaşımı büyük oranda ülkelerinde kendilerine yönelik hizmetlerin nicelik ve niteliğindeki değişimle ilişkili kaygılarla birlikte ele alınmalıdır. Doğru bilinen yanlışlar ve yerel halkın mültecilere sunulan haklar ile kendi haklarını kaybedeceğini düşünmeleri yerel entegrasyonu zorlaştırabilir. Bu noktada devletlerin izleyeceği entegrasyon politikaları çok önemlidir. İzlenen politikalar entegrasyonu tüm boyutları ile ele almalı ve göç eden kişilerin tam katılımını sağlamalıdır.

2. Yeniden Yerleştirme

Yeniden yerleştirme, acil durumlarda göç yönetimi için kullanılan bir stratejidir. Yerel entegrasyon ve geri dönüşün bir seçenek olmadığı durumlarda kritik bir öneme sahip olan yeniden yerleştirme, mültecilerin, yerinden edilmiş kişilerin ve uluslararası koruma statüsüne ihtiyaç duyanların organize bir şekilde sevk edilmesiyle ilgilidir ve bu kişilerle ilgili düzenlemeler ilgili ülkeler ve paydaşlar arasında yapılabilir (IOM, 2019).

Mültecilerin yeniden yerleştikleri ülkelerden mültecilere, vatandaşlarının sahip oldukları haklara benzer sivil, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklara erişim de dahil olmak üzere yasal ve fiziksel koruma sağlamaları beklenmektedir. Yeniden yerleştirme, ülkelerarası iş birliği ve yük paylaşımında etkin bir rol oynayabilir. Kalıcı bir çözüm olarak sunulan yeniden yerleştirmede ülkelerin yeniden yerleştirmede belirledikleri göçmen kontenjanlarını arttırmaları ve ilk kez yeniden yerleştirme programlarını kullanan ülkelere diğer ülkelerin destek olması beklenmektedir.

Ülkelerin, mültecilerin yeniden yerleştikleri üçüncü bir ülke olmaya olumlu bakmamaları nedeniyle dünyada yeniden yerleştirilen mülteci sayıları oldukça düşüktür. BMMYK verilerine göre 2017 yılında 102,800 mülteci yeniden yerleştirilmiştir ve bu sayı 2016 yılına oranla %54 daha düşüktür (UNHCR, 2018). 2018 yılında ise yine BMMYK verilerine göre yeniden yerleştirilen mültecilerin sayısı 81,300'dür (UNHCR, 2019b). Mültecilerin geri dönme ihtimallerinin düşüklüğü üçüncü bir ülkeye yerleşimlerin artmasıyla sonuçlanmaktadır.

3. Gönüllü Geri Dönüş

Mevcut uluslararası sistemde herhangi bir devlette kriz ve savaş nedeniyle insanların yerinden edilmesi ve başka ülkelere sığınma talebinde bulunması sığınılan ülkeler açısından mültecilere yönelik çeşitli hizmetlerin geliştirilmesine yol açar. Sığınma ülkeleri çoğunlukla sığınmacı üreten ülkelerin yeniden inşası için önemli bir çaba sarf etmektir. Devletlerin ve uluslararası aktörlerin çabaları ile sığınan kişileri ülkelerindeki belirli güvenli bölgelere geri göndermeleri, yeniden yerleştirme ve yerel entegrasyona göre göç edenler için en kalıcı ve etkin çözüm olarak görülmektedir. Çünkü geri dönüş bireysel ve grup bazında mülteci statüsünü sona erdirir. Ancak mülteci statüsünün sona ermesi mültecilerin içinde bulundukları durumları iyileştirmemektedir. Geri dönüşte mültecilerin büyük bir kısmı ev sahibi hükümet ve yerel halk tarafından dışlanma ve kötü muameleye maruz kalmaktadır. Her ne kadar mülteciler için uzun vadede en iyi ve sürdürülebilir çözüm kendi ülkelerine dönüş olarak algılansa da onların göçüne neden olan dinamiklerin değişmemesi ya da kötüye gitmesi durumunda böyle bir çözümün uygulanmasının olanaksız olduğu görülür (İçduygu ve Ayaşlı, 2019).

İdeal bir geri dönüş sürecinin temel bileşenleri gönüllülük, güvenlik ve sürdürülebilirliktir. BMMYK, geri dönüşün temel bileşenlerinin gönüllülük ve itibarlı bir geri dönüş olduğunun altını çizmektedir (Azad ve Jasmin, 2013).

Sığındıkları ülkelerde mülteci ve sığınmacılara geri dönüşün dayatılmaması ve dönme kararının bireyler tarafından gönüllülük esasına göre alınması; gerek dönüş sürecinde gerekse dönülen bölgelerde insan güvenliğinin sağlanmış ya da sağlanıyor olması; dönülen yerlerde gündelik hayatın yeniden inşa edilmesi ve dönüşün kalıcı ve sürdürülebilir kılınması bir geri dönüş sürecinin asli unsurlarıdır (İçduygu ve Ayaşlı, 2019). Geri dönüş yalnızca gönüllü, güvenli ve yeniden entegrasyon desteği ile sağlandığında kalıcı ve uzun süreli bir çözüm haline gelir (DRC vd., 2017).

Geri dönüşün yönetiminde, geri dönen kişilerin temel ihtiyaçlarının karşılanması ve yeniden entegrasyonu genellikle geçiş döneminin ilk hedefi olup bu açıdan köken ülkelerdeki güvenli bölgeler dönüş için önemli hale gelmiştir. Ancak köken ülkelerdeki anlaşmazlıkları sona erdirmesi beklenen resmi barış anlaşmaları veya diğer siyasi düzenlemelerin, mültecilerin geri dönüşü için bir kapı aralaması beklenirken asıl geri dönüş, çoğunlukla barışçıl ve istikrarlı olmaktan çok uzak olan alanlara doğru gerçekleşmektedir. Bununla beraber bazı yerinden edilme durumlarında, önemli sayıda insanın yer aldığı "kendiliğinden" yardımsız geri dönüşler gerçekleşmiştir. Tarihteki en büyük kendiliğinden geri dönüşlerden biri 1989'un başlarında Sovyet birliklerinin ülkeden çekilmesi ile Afganistan'da olmuştur. BMMYK tahminlerine göre yaklaşık 550,000 mülteci geri dönmüştür ve bunların %55'ten fazlası kendiliğinden yardımsız geri dönüşlerdir (Harild vd., 2015). 2003 yılında Liberya'da iç savaş sona erdiğinde Gana'daki mültecilerin büyük bir kısmı yardımlı geri dönüş programlarına rağmen kendiliğinden yardımsız geri dönmüşlerdir. Yoksulluk geri dönüşü kısıtlamasına rağmen Iraklı mülteciler Suriye'den Irak'a 2007-2010 yılları arasında kendiliğinden yardımsız geri dönüşler gerçekleştirmiştir (Harild vd., 2015).

Sığınmacı ve mültecilerin geri dönüşü her zaman gönüllü bir şekilde gerçekleşmez. Bazen mülteciler kendilerine başka bir seçim hakkı bırakılmadan geri dönüşe zorlanabilir ya da bir destek almadan kendiliğinden geri dönerler. Bu kendiliğinden geri dönüşlerin altında bulunulan ülkedeki yoksulluk ve dışlanma gibi sorunlar yatabilir. Kendiliğinden geri dönüşler mültecilerin genellikle devletler veya başka bir destek olmadan, kendi ülkelerine gönüllü ve bağımsız geri dönüşleri olarak tanımlanmaktadır (IOM, 2019).

Sürdürülebilir yardımlı gönüllü geri dönüş programları mülteciler için her zaman kalıcı bir çözüm olmamıştır. Son on yılda, Avrupa'da yardımlı gönüllü geri dönüş programları uygulayan devletlerin sayısı önemli ölçüde artmıştır. Örneğin 1994 yılında Avrupa'da sadece dört yardımlı geri dönüş programı varken 2004 yılında bu sayı on sekiz ülkede yirmiden fazla yardımlı geri dönüş programına ulaşmıştır (IOM, 2004).

3. 1. Yardımlı Gönüllü Geri Dönüş Programları

Temel olarak bir geri dönüş politikası finansal destek ve yeniden yerleşim yardımları sağlayarak gönüllü geri dönüşleri teşvik etmeyi ve gerektiğinde sınır dışı etmeyi düzenleyen yasal mekanizmalar oluşturmayı içermektedir. Bu noktada yardımlı geri dönüş programları geri dönüş politikasında finansal teşvikler kapsamında değerlendirilebilir (Dadush, 2017).

Geri dönüş programları geri dönenler için ek entegrasyon desteği içerdiğinde, bu programlar yardımlı gönüllü geri dönüş ve yeniden entegrasyon olarak adlandırılır. Yardımlı gönüllü geri dönüş, reddedilen sığınmacılara, insan ticareti mağdurlarına, mahsur kalan göçmenlere ve kendi ülkelerine geri dönmeye gönüllü olan ve ev sahibi ülkede bulunmaya istekli olmayan göçmenlere idari, lojistik, finansal ve yeniden entegrasyon

desteğidir (IOM, 2019). Ulaştırma, yiyecek veya nakit ve bazen de geri dönüşü kolaylaştıran başka yardımlardan oluşan yardımlı gönüllü geri dönüş programları BMMYK ve ortakları tarafından uygulanır. Geri dönen kişiler ülkelerine geri döndüklerinde yaşam koşullarının savaş, iç karışıklık ya da çatışma sonrasında daha kötü hale gelmiş olduğunu görürler. Geri dönenlerin karşı karşıya oldukları problemlerin çözümlerini kolaylaştırmak ve kalıcı hale getirmek için yardımlı geri dönüş ve yeniden entegrasyon programları büyük önem taşımaktadır.

IOM tarafından desteklenen ve Avrupa'da tasarlanan Yardımlı Gönüllü Geri Dönüş ve Yeniden Entegrasyon (AVRR) programları, son kırk yılda hem coğrafi hem de programlı olarak giderek genişlemiştir. AVRR faaliyetlerinin uygulandığı ev sahibi ülke yelpazesi, Afrika, Asya, Amerika ve Okyanusya'daki ev sahibi ülkeleri içererek artık Avrupa'nın da ötesine geçmiştir. AVRR programlarındaki temel hedef mültecilerin statüleri ne olursa olsun geri dönüşlerini güvenli ve gönüllü hale getirmektir. Geri dönen mültecilerin ülkelerinde yeniden entegrasyonunu sağlamak da AVRR programları kapsamındadır (IOM, 2016).

IOM'un (2016) gönüllü geri dönüş ve yeniden entegrasyon için sunduğu çerçevede geri dönüş programlarında bağlı kalınması gereken yedi ilkeye yer verilmiştir. Bunlar: gönüllülük, göçmen merkezli yanıt, güvenlik, yeniden entegrasyonun sürdürülebilirliği, gizlilik, diyalog ve ortaklıklar gibi kanıta dayalı programlamadır (IOM, 2016). Gönüllülük kişilerin baskı altında olmadan kendi iradeleri ile geri dönüşü tercih etmeleridir. Kişilerin karar verme sürecinden önce geri dönüş hakkında eksiksiz ve tarafsız bilgilenmeye gereksinimleri vardır. Göçmen merkezli yanıt, programlarda odağın mültecilerin hak ve ihtiyaçları olması gerektiğini savunan bir ilkedir. Geri dönüş ve yeniden entegrasyon süreci boyunca her göçmene cinsiyetine ve

yaşına duyarlı bir şekilde özel destek sağlamak için bireysel değerlendirmeler yapılmalıdır (IOM, 2016). Geri dönüşte güvenlik riskleri tüm boyutları ile değerlendirilmeli ve geri dönüş güvenli hale getirilmelidir. Güvenlik riskinin oldukça yüksek olduğu durumlarda geri dönüş ertelenebilir ya da iptal edilebilir. Yeniden entegrasyonun sürdürebilirliği geri dönüş ve sonrasında göçü kalıcı hale getirebilmek için oldukça önemli olup AVRR programlarının merkezinde yer almaktadır (IOM, 2016). AVRR programlarında gizlilik, kişilerin verilerinin uluslararası veri koruma standartlarına uygun olarak toplanılmasını, kullanılmasını, aktarılmasını ve saklanmasını içerir. Geri dönüş ve yeniden sürdürebilirlik birden fazla paydaşın beraber çalışmasını gerektiren bir süreçtir. Diyalog ve ortaklıklar ilkesi, geri dönüş yardımlarının çeşitliliğini ve kalitesini arttırmak ve geri dönüş sonrası yeniden entegrasyonu sağlayabilmek için çeşitli aktörlerle uluslararası ve ulusal düzeylerde iş birliğinin gerekliliğine dikkat çekmektedir (IOM, 2016). IOM'un (2016) gönüllü geri dönüş ve yeniden entegrasyon için sunduğu çerçevede geri dönüş programlarında bağlı kalınması gereken yedi ilkenin sonuncusu olan kanıta dayalı programlama, devam eden AVRR programlarının etkisini analiz edebilmek ve programları daha iyi hale getirmek için geri dönüş ve yeniden entegrasyon süreci boyunca sistematik ve sürekli veri toplama, izleme ve değerlendirmeye ihtiyaç olduğunu öne sürer. Ayrıca kanıta dayalı programlama için programlardan yararlanan bireylerin görüşlerini açık bir şekilde ifade etmelerine olanak tanıyan geri bildirim mekanizmaları da mevcut olmalıdır (IOM, 2016).

Yardımlı geri dönüş programları bazen bazı mülteci grupları için özel olarak şekillenebilmektedir. Örneğin 2003 yılında Avrupa Komisyonu Avrupa ülkelerinden Afganistan'a gönüllü geri dönen mülteciler için ortak bir program oluşturmuştur. Afgan Vatandaşlarının Afganistan'a Dönüşü, Kabulü ve Entegrasyonu (RANA) programı geri dönen kişi sayısını arttırmayı ve

geri dönüş sonrası yeniden entegrasyon yardımı sağlamayı amaç edinmiştir. 2007 yılında programın sonuna gelindiğinde yaklaşık 2100 Afgan mülteci bu programdan yararlanarak 12 Avrupa ülkesinden Afganistan'a gönüllü geri dönüş yapmıştır (Akbari vd., 2008). Bir diğer örnek ise Irak Vatandaşlarının Irak'a Geri Dönüşü ve Yeniden Entegrasyon Hakkında Bilgilendirilmesi (IRRINI) programıdır. Bu program 2008 yılında Irak vatandaşı mültecilerin gönüllü geri dönüşünü ve yeniden entegrasyonunu kolaylaştırmak için Norveç Göçmenlik Müdürlüğü (Norwegian Directorate of Immigration) tarafından kurulmuştur (Bendixsen vd., 2011).

Yardımlı geri dönüş programlarında esas olan gönüllülük olsa da siyasi bağlam ve geri dönüş sürecinin zamanlaması bazı durumlarda geri dönüşün 'gönüllülük' boyutuna sınırlamalar getirilmesine katkıda bulunmuştur.

Yardımlı gönüllü geri dönüşler mülteciler için bazen ülkelerine geri dönerek haklarını tekrar kazanmanın ya da ülkelerindeki yeniden yapılanmaya dahil olarak aktif bir katılım sağlayabilmenin bir yolu olarak görülebilir. Ancak çalışmalar, bu tür gerekçelerin, geri döndürülenlere gerçekte ne olduğuyla uyuşmadığını göstermiştir (Webber, 2011). Yardımlı geri dönüş programları genellikle kısa süreli ve belirli aralıklarla yürütülmektedir ve bu programlar geri dönen mültecilerin ülkesinde adaleti, güvenliği ve siyasi istikrarı sağlama konusunda kakı sunmamaktadır.

İnsani yardım veya kalkınma araçlarının (hibeler, krediler, politika önerileri) çatışma halindeki ülkelere dönüşün desteklenmesinde önemli bir rol oynayabileceği beklentisi gerçekçi değildir. Yardımlı gönüllü geri dönüş programlarını finanse eden ülkeler geri dönenlerin yeniden entegrasyonundaki başarıyı genellikle takip etmezler. 2009 yılında Danimarka Mülteci Konseyi

(Dannish Refugee Council) Sri Lanka'da bir araştırma yürütmüş ve bölgeye geri dönen mültecilerin neredeyse hepsinin dönüşlerinden bu yana polis veya diğer kamu yetkilileri tarafından tacize ve ciddi insan hakları ihlallerine maruz kaldıklarını tespit etmiştir (Akt. Webber, 2011). Bununla birlikte, bugün güvensiz olan köken ülkeler gelecekte çatışmalar çözüldüğü durumlarda güvenli hale gelebilir. Bu durumda, zorla yerinden edilmiş kişilerin geri dönüş akışı mümkündür, ancak çoğu durumda gelişmiş ülkelerden az gelişmiş bir ülkeye/bölgeye gönüllü geri dönüşler pek mümkün görünmemektedir. Bunun göçmen ve mültecilerin varış ülkelerindeki kalıcı yerleşimleri, sosyal refaha erişim olanakları, geliştirdikleri aidiyet ve gelecek planlarıyla ilişkili boyutları bulunmaktadır.

Araştırmalar yardımlı geri dönüş ve yeniden entegrasyon programlarında gelecekte öncelik verilmesi gereken bazı alanlar olduğunu göstermektedir. Yardımlı geri dönüş ve yeniden entegrasyon programlarından yararlanan katılımcıların geri bildirimlerini almak, programların hesap verilebilirlik ve izleme mekanizmalarını arttırmak ve programlardaki yardımların ulaşılabilirlik ve kalitesinin artması bu alanlardan bir kaçıdır (IOM, 2016).

3.2. Gönüllü Geri Dönüşlerde "Gönüllülük" Kavramı

Gönüllülük ilkesi, kendi ülkelerinin dışında olan ve zulüm ve kötü muamele nedeniyle geri dönemeyen veya geri dönmek istemeyen mültecilerle ilgili olup geri dönmede esas olan ilkedir. Mültecilerin gönüllü geri dönüş nedenleri aile üyeleriyle yeniden birleşme, varlıkların veya mülklerin korunması, köken ülkede iyi hale gelen durumlar ve/veya yerinden edildikten sonra sığındıkları ülkelerde kötüleşen durumlarla ilişkilidir. Mültecilerin geri dönüşleri her zaman gönüllü olmaz. Bazen mültecilere geri dönüş tek seçenek olarak sunulur ve geri dönüşe mecbur bırakılırlar. Mültecilerin ev sahibi

ülkede istihdam şansları ve sahip oldukları fırsatlar sınırlıdır. Ev sahibi ülkede bulunmaları onların yaşamlarına ilişkin riskleri ayrıldıkları ya da ayrılmak zorunda kaldıkları ülkelerine kıyasla büyük ölçüde azaltsa da çeşitli konularda hala risk altındadırlar (Azad ve Jasmin, 2013). Bulundukları ülkedeki zorlayıcı ve ayrımcı koşullar onları geri dönüşe mecbur bırakabilir.

BMMYK, gönüllü geri dönüşle ilgili kılavuzlarında, gönüllülük ilkesinin mültecilerin geri dönüşüne ilişkin uluslararası korumanın temel taşı olduğunu belirmiştir (Webber, 2011). BMMYK'ye göre geri dönüşte köken ülkedeki koşullar ve iltica ülkesindeki durum analiz edilmeli ve geri dönmek isteyen mültecilere tüm detaylarıyla anlatılmalıdır.

Webber (2011)'e göre günümüzde Avrupa'da "gönüllü geri dönüş programları" olarak yürütülen programların hiçbiri gönüllülük ilkesine uymamaktadır. Çoğunlukla kişiye geri dönüşten başka bir seçenek sunulmaz. Mülteciler çoğu zaman ya bulundukları ülkedeki yoksulluk ya da kendi ülkelerindeki güvensizlik arasında seçim yapmak zorunda kalırlar.

Geri dönüş yaptırımlara değil olumlu teşviklere dayandırılmalıdır. Mültecilerin bulundukları ülkede kalmalarına izin verilmediği, çalışma fırsatına sahip olamadığı, çocuklarının bakım gereksinimlerini karşılayamadıkları ve aylarca gözaltında tutulma risklerinin olduğu temel haklara erişemedikleri bir ülkeye geri dönüşleri "gönüllü" olarak adlandırılamaz. Geri dönüş zorunlu bir seçenek olarak sunulmamalıdır ve geri dönülen ülkede güvenliğin olmadığı durumlarda teşvik edilmemelidir.

Mültecilerin geri dönüşleri, sadece insanların sınır ötesi fiziksel hareketliliği değildir. Aksine, her şeyden önce güvenlik garantileri, elverişli

bir politik altyapı ve temel hizmetlere ve adalete erişim gerektirir (Yahya vd., 2018). Büyük ölçekli geri dönüşlerde çok çeşitli güçlükler bulunmaktadır. Sınırlı ekonomik fırsatlar ve sağlık hizmetlerinin kısıtlılığı bu güçlüklerden sadece bir kaçıdır. Ayrıca mültecilerin köken ülkelerine geri dönüşleri, arazi ve mülkün kullanımı ve işgal edilmesiyle ilgili büyük oranda hak talebine neden olabilir. Zayıf yönetim ve sınırlı altyapı zorluklarını şiddetlendirebilir (IOM, 2019). Tüm bunlar ideal olarak gösterilen geri dönüşün çoğu zaman mülteciler açısından kalıcı bir çözüm olmaktan uzak olduğunu gösterebilir. Yukarda sayılan güçlükler sadece büyük ölçekli geri dönüşlerde ortaya çıkmaz. Çeşitli koşulların düzenlenmesi ile mültecilerin köken ülkelerine geri döneceğine dair genel bir varsayım vardır ve uluslararası toplum ve ev sahibi ülkeler bu varsayıma odaklanmaktadır. Ancak bu kabuller geri dönüşün mikro düzeyde bireyler açısından nasıl algılandığını ve istenip istenmediğini çoğunlukla dikkate almamaktadır. Mültecilerin geri dönüşte ve sonrasında yaşayabilecekleri başta güvenlik olmak üzere diğer kaygıları çoğunlukla göz ardı edilmektedir (Harild vd., 2015). Bu yüzden makro düzeyde geliştirilen geri dönüş politikalarının mikro düzeyde mültecilere etkisi incelenmeyi ve üzerinde durulmayı gerektirmektedir.

3.3. Geri Dönüşte Güvenlik

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 13. maddede tüm mültecilerin istedikleri zaman kendi ülkesi de dahil olmak üzere başka bir ülkeye yerleşme ya da o ülkeye dönme hakkına sahip olduğu belirtilmektedir. Geri dönüş kararı gönüllü ve özgür bir iradeye dayanmalıdır. Geri dönüş sürecinde ve sonrasında güvenliğe, temel hizmetlere ve geçim kaynaklarına erişimi sağlamak geri dönüşü mümkün kılmaktadır. Mültecilerin ülkelerine güvenli bir şekilde ulaşmalarını sağlamak, bir dizi idari düzenleme ve lojistik desteğin sağlanması anlamına gelir (IOM, 2016) . Düzensiz göçmenlerin gönüllü geri dönüşlerine ilişkin çalışmaların uluslararası kuruluşlar, kamu kurum ve kuruluşları ve sivil

toplum kuruluşlarıyla iş birliği halinde yürütülmesi 2013 tarihinde yayınlanan ve Türkiye'de göç alanında temel yasa olan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (2013)'nda madde 60/A'da yer almıştır. Dönüş yolculuğunun en uygun ve uygulanabilir yollarla düzenlenmesi, mültecilerin mümkünse diğer yolcularla beraber seyahat etmesi hem zaman hem de maliyet açısından daha avantajlı olduğu için önerilmektedir. Mültecilere seyahatten önce ve seyahat sırasında her türlü sorun ve ihtiyaç için seyahat desteği sağlanmasının da altı çizilmektedir (IOM, 2016).

Geri dönüş süresinde ve sonrasında güvenliği sağlamak devletlerin yükümlülüğündedir. Geri dönüşte güvenliği sağlamak için yapılacak ilk şey geri dönüşün olacağı ülkedeki güvensizliği kabul etmek ve tüm yönleriyle değerlendirmektir. Güvenli olmadan kişilere geri dönüşü sunmak hayatları riske atmak demektir. BMMYK'ya göre geri dönen mülteciler bir yıl boyunca korumalı izlemeye alınmalıdır (Rohwerder, 2015). Geri dönüşten sonra kişileri izlemek geri dönüşleri daha güvenli bir hale getirebilir.

Geri dönüşte güvenlik ev sahibi ülkedeki mülteci politikalarına göre değişiklik gösterebilmektedir. Mültecilerin ev sahibi ülkede yaşadıkları sorunlar bazen kendiliğinden, yardımsız ve güvensiz geri dönüşlere sebep olabilmektedir (Rohwerder, 2015). Bazen de ev sahibi ülkeler köken ülkede "güvenli bölge" oluşturup mültecilerin oraya dönüşlerini cesaretlendirmek istemektedirler. Örneğin Türkiye, 2018 yazında Suriye'de gerçekleştirdiği operasyonlar ile Suriye'de güvenli bölge oluşturduğunu iddia ederek Suriyelileri ülkelerindeki bu alanlara geri dönmeye davet etmiştir. Ülkenin tümünde sağlanmayan güvenlik ve devam eden siyasi karışıklık Suriyelilerin bu davete sıcak bakmamasına neden olmuştur. Ayrıca Suriye'de tam anlamıyla bir güvenlik sağlanmadan onları geri dönüşe davet etmek geri dönüşü güvenli olmaktan uzaklaştırmaktadır (Forced Migration Review, 2019). Geri

dönüşte güvenlik kişilerin fiziksel güvenliğine de işaret eder. Özel sağlık gereksinimleri olan mülteciler için geri dönüşte uzun ve zor seyahat koşulları ve stres etkenleri sağlıkları için bir risk oluşturabilir. Geri dönüşte mültecilerin sadece seyahatleri sırasında değil aynı zamanda köken ülkelerinde de sağlık hizmetlerine ve özel yardımlara erişimlerini ve kesintisiz yararlanmalarını sağlamak gereklidir (IOM, 2016).

SÜRDÜRÜLEBİLİR GERİ DÖNÜŞ

Geri dönüş mülteci hareketleri için devletler tarafından en çok tercih edilen çözüm yöntemidir. Ancak geri dönüşler her zaman sürdürülebilir olmayabilir. Bu yüzden ülkelerine geri dönenlerin uzun zaman sonra bile yerel nüfusla eşit haklara sahip olamadığı Afganistan ve geri dönenlerin yeniden entegrasyonda sorun yaşadığı için tekrar yer değiştirmeye eğilimli oldukları Burundi gibi ülkelerde geri dönüşün sürdürülebilir olması için ek çalışmalar gereklidir (DRC. vd., 2017). Mültecilerin toplu geri dönüşlerinde çoğu mülteci evlerinin artık kendilerinin olmadığını görmüştür. Örneğin 2000'li yıllarda Burundi'ye geri dönen mülteciler mülkiyetlerinin komşuları ya da geride kalan aile üyeleri tarafından kendileri ülkelerinden ayrıldıktan sonra ele geçirildiğini ifade etmişlerdir. Bazen de mülteciler gittikten sonra hükümetleri tarafından mültecilerin mülkiyetleri kamu malı sayılmıştır. Geri dönen mülteciler ile köken ülkede kalanlar arasında mülkiyet temelli rekabet şiddet olaylarına neden olmuştur (Schwartz, 2019).

Sürdürülebilir geri dönüş, ülkelerine geri dönen mültecilerin yeniden entegrasyonunun başarılı bir şekilde sağlanmasıdır (Fransen, 2015). Sürdürülebilirlik genellikle yeniden entegrasyona eşdeğer olarak görülür. Geri dönen mülteciler sosyoekonomik koşullar ve kişisel güvenliklerinin korunması bakımından yerel nüfusa benzediğinde geri dönüşün sürdürülebilir

olduğundan bahsedilebilir (UNHCR, 1997). Geri dönüş için elverişli koşullar yaratmak ve geri dönüşü sürdürebilir kılmak yalnızca köken ülke için değil uluslararası kuruluşlar için de önemli bir sorumluluktur. Geri dönüşün sürdürülebilir olması ve yeniden entegrasyonun sağlanabilmesi büyük oranda kişilerin ülkelerindeki siyasi, ekonomik ve sosyal koşullara bağlıdır. Köken ülkede güvenliği sağlamak, kişilerin haklarına erişebilmesi, altyapıyı yeniden inşa etmek, sosyal yaşamı eski haline getirmek geri dönüşün sürdürülebilir olmasında büyük rol oynar (Azad ve Jasmin, 2013).

Bu yüzden mültecilerin geri dönüşünde sürdürülebilirlik çok boyutlu olarak ele alınmalıdır. Atfield ve Black (2004) sürdürülebilir geri dönüşün fiziksel, sosyoekonomik ve politik olmak üzere üç boyutunun üstünde durmuşlardır: Fiziksel boyut geri dönüşün sürekliliğini yani geri dönen kişilerin tekrar göç etmemesini içerir (Ak.: Fransen, 2015). Geri dönenlerin birkaç yıl sonra göç etmeye zorlanması durumunda geri dönüşün sürdürülebilir olduğundan bahsedilemez. Sosyoekonomik boyutta sürdürülebilir geri dönüş, dönen kişilerin yaşam koşullarına odaklanırken politik boyut ise geri dönen kişilerin kamusal hizmetlere erişimlerine odaklanmaktadır (Akt.: Fransen, 2015).

IOM'un (2016) AVRR programları çerçevesinde belirlediği hedeflerden biri geri dönen kişilere yeniden entegrasyon hibesi sağlamaktır. AVRR programlarında mültecilere sağlanan yeniden entegrasyon hibeleri, geri dönen bireylerin acil ihtiyaçlarını karşılamasına ve geçim faaliyetlerini desteklemesine yardımcı olmak için sunulur (IOM, 2016). Bu bireysel yardımlar kişilerin özel ihtiyaç ve tercihlerine göre esnek bir yaklaşıma sahip olmalıdır.

Mülteciler döndükleri ülkede kişisel güvenliklerinden endişe etmiyor ve kaynaklara erişimde sorun yaşamıyorsa geri dönüş kalıcı olacaktır. Ayrıca

mültecilerin sürdürülebilir geri dönüşleri diğer mültecilerin geri dönüşünü de hızlandıracaktır. Geri dönülen ülke, dönen mültecilerin sosyal, ekonomik ve politik yaşama katılımlarını ve ulusal sorunların çözüm arayışında aktif bir rol oynayabilmelerini sağlamalıdır (Atfield ve Black, 2004). Geri dönüş sonrasında mültecilere gerekli koşullar sağlanmalı ve destek sunulmalıdır.

Geri dönüşte sürdürülebilirliği ölçmek için ülkelerine geri dönen mülteciler izlenmelidir. Geri dönüş sadece geri dönenleri değil geri dönülen bölgedeki yerel halkı da etkileyebilir. Bazı durumlarda geri dönüş geri dönenler ve yerel halk arasında barınma seçeneklerinde rekabetin artmasına neden olmuştur (Atfield ve Black, 2004). Bu da geri dönüşte sürdürülebilirliğin sadece bireyler açısından değil yerel halk ve geri dönülen ülke açısından da değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE GERİ DÖNÜŞ POLİTİKALARI

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan modern sığınma rejimi, özelikle Soğuk Savaş yıllarında mültecilerin baskıcı rejimlerden ve siyasal ortamlardan kaçışları, onlara diğer ülke sınırlarının açık tutulması ve koruma sağlanması görüşü ile olgunlaşmıştır (İçduygu ve Ayaşlı, 2019).

Chimni'ye (1999) göre İkinci Dünya Savaşı ve sonrası dönemdeki mülteci süreçleri yeniden yerleştirmenin teşvik edildiği 1945'ten 1985'e kadar olan süreç ve 1985 sonrası süreç olmak üzere ikiye ayrılabilir. 1945'ten 1985'e kadar olan süreçte ilkesel olarak mültecilerin gönüllü geri dönüşü tercih edilse de uygulamada yeniden yerleşimleri teşvik edilmiştir. Soğuk Savaş döneminin sonlarına yaklaşılan bu tarihlerde mülteciler kendi ülkelerinde savaş devam etmese dahi "güvenli bölge" olarak adlandırılan alanlarda tutulmak istenmiştir. Bu yaklaşım uluslararası göç rejiminin önemli bir boyutu haline gelmiştir.

1985-1993'ü kapsayan ikinci dönemde gönüllü geri dönüş "gönüllü" olmasının üzerinde durularak-kalıcı çözüm olarak sunulmuştur. Bu dönemde geri dönüşün standartlarını belirleyen ve bu standartlara uyma noktasında küresel bir yaklaşım geliştirmeyi amaçlayan bir süreç başlamıştır (İçduygu ve Ayaşlı, 2019). 1990'lı yıllar öncesi sık sık altı çizilen geri dönüş kavramı güvenli geri dönüş ve dayatılmış geri dönüş kavramlarını da gündeme getirmiştir (Chimni, 1999). Üye ülkelerin kendi bölgelerine giren sığınmacıları tekrar kabul etmeleri için 1990 yılında yapılan Dublin Toplantısı'nda üye devletlere yapılan sığınma başvurularının incelenmesinden sorumlu bir devletin bulunduğu bir sistem oluşturulmuştur. "Dublin sistemi" adındaki bu sistemde Avrupa Birliği üye devletlerinden birine üçüncü bir ülke vatandaşı tarafından yapılan sığınma başvurusunun incelenmesinden başka bir üye devlet sorumlu hale gelmiştir (Hurwitz, 1994). Avrupa Komisyonu'nun 1994'te yayınladığı Göçmenlik ve Sığınma Politikaları mesajında "mültecilerin geri dönüşü" düzensiz göçle mücadeledeki temel unsurlardan biri olarak belirtilmiştir (IOM, 2004).

1948 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Filistinli mültecilerin geri dönüş hakkına dikkat çekmiş ve tüm mültecilerin ülkelerine geri dönüş hakkının olduğunun altını çizmiştir (Mathew, 2008). 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi geri göndermeme ilkesine yer vererek gönüllü olmayan geri dönüşü reddetmiştir. 1951 Sözleşmesi 33/1. Maddesi ile bu kural, "Hiçbir taraf devlet, bir mülteciyi, ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatı ya da özgürlüğü tehdit altında olacak ülkelerin sınırlarına, her ne şekilde olursa olsun geri göndermeyecek veya iade etmeyecektir" şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca 1951 Sözleşmesi'nde mültecilerin geri dönüş hakkı tanımlanmış ve mültecilerin sadece milliyetlerinin değil aynı zamanda özel bağlarının olduğu ülkeye geri dönme hakkına sahip olduğu belirtilmiştir (Mathew, 2008). Bir hak olarak tanımlanan

geri dönüş bazı durumlarda engellenebilmektedir ve bu açıdan mültecilerin geri dönüş hakkından tam olarak yararlanabilmeleri için çeşitli düzenlemeler gereklidir.

1969 tarihli Afrika Birliği Örgütü Mülteci Sözleşmesi'nde de gönüllü geri dönüş ilkesinden bahsedilmiş ve geri dönüşün "gönüllü" olması gerektiği vurgulanmıştır. 1996 yılında BMMYK geri dönüş doktrinini ortaya koyarak gönüllü olmayan geri dönüşte ortaya çıkabilecek kısıtlamalara dikkat çekmiştir. Geri dönüşün sürdürülebilir ve kalıcı bir süreç olabilmesinde BMMYK büyük bir rol oynamıştır.

Bugün geri dönüşlerde köken ülkede mültecilik durumunu yaratan hükümetin iktidardan düşmesi ve yeni oluşan iktidarın mültecilerin geri dönüşünü cesaretlendirmesi ile kaynak ülke, sığınma ülkesi ve BMMYK arasında üç taraflı geri dönüş anlaşması düzenlenir. BMMYK'nın bu anlaşma ekseninde hareket ettiği bir durumda geri dönüş görece kolaydır ve bu tür bir gelişme "gönüllülük, güvenlik ve sürdürülebilirlik" sağlayan bir geri dönüş programının gerçekleştirilmesini mümkün kılmaktadır (İçduygu ve Ayaşlı, 2019).

2000 yılının sonuna gelindiğinde uluslararası kuruluşların kitlesel geri dönüşler için bir zemin oluşturduğu görülmüştür. İnsan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch) tarafından yayımlanan 2001 Dünya Raporunda, mültecilerin Bosna Hersek'e geri dönüşünün konuyla ilgili önemli dönüm noktalarından biri olduğunun altı çizilmiştir (Heimerl, 2005). Geri dönüşün güvenli olması gerektiği 2000 tarihli Kara, Deniz ve Hava Yoluyla Göçmen Kaçakçılığına Karşı Protokol'de ve İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesi, Ortadan Kaldırılması ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokol'de yer almıştır (IOM, 2016).

Devletler uluslararası hukuk kurallarına göre geri dönen özellikle de gönüllü geri dönüş hakkını kullanan vatandaşlarını kabul etme yükümlülüğündedir (IOM, 2016). Bununla beraber ülkeler ortak göç politikalarına uyum sağlamanın yanı sıra kendi göç politikalarını oluşturmakta ya da geliştirmektedirler. Türkiye'de 2013 yılında kabul edilen Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun uygulama esasları için 2016 tarihinde yayınlanan "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik" çerçevesinde madde 121'de geri dönüş desteğinden söz edilmekte, "kanun kapsamındaki yabancılardan gönüllü olarak menşe ülkelerine ya da üçüncü bir ülkeye dönmek isteyenlere, geri dönüşlerini kolaylaştırmak ve uyum sağlamalarına katkıda bulunmak maksadıyla belli usuller çerçevesinde gönüllü geri dönüş desteği verilebileceğinden" bahsedilmektedir (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik, 2016).

MÜLTECİLERİN GÖNÜLLÜ GERİ DÖNÜŞE YAKLAŞIMI

Söz konusu geri dönüş olduğunda mültecileri dinlemek, yaklaşımlarını belirlemek ve geri dönmeleri konusunda nelere gereksinim duyduklarını anlamak çok önemlidir. Çoğu mültecinin geri dönecek bir evi bile yoktur. Mülteciler geri dönmeye istekli olsalar da endişeleri onları ülkelerine geri dönmekte tereddütte bırakmaktadır.

2017 yılında Carnegie Middle East Center tarafından Lübnan ve Ürdün'deki Suriyeli mültecilerin geri dönüşe bakışı ile ilgili bir çalışma yürütülmüştür. Çalışmada Suriyeli mülteciler ülkelerine geri dönmeyi çok istediklerini ancak mevcut koşulların onları geri dönmekten alıkoyduğunu söylemişlerdir. Çalışmanın odak grup katılımcıları geri dönüş için güvenlik garantisi, savaş suçlarından sorumlulara yönelik yargı mekanizmalarının oluşturulması ve ekonomik fırsatlar dahil olmak üzere bir dizi ön koşulun

gerekliliğini vurgulamışlardır. Hem Lübnan hem de Ürdün'de, çoğu mülteci Suriye'de istikrar ve düzenin kısa sürede yeniden sağlanacağı konusunda şüpheli olduklarını belirtmişlerdir. Rejim yanlısı katılımcılar bile ülkenin geleceği hakkında endişe duyduklarını dile getirmişlerdir. Ayrıca Suriyeli mülteciler ülkede güvenliğin ancak mevcut koşulların tamamen değişmesiyle mümkün olabileceğini ifade etmişlerdir. Mültecilerin çoğu için güvenlik, bombardımanlara ve kuşatmaya son verme, silahlı grupların dağılması, rastgele kontrol noktalarının kapatılması, milislerin ortadan kaldırılması ve keyfi tutuklamaların sona ermesi olarak ifade edilmiştir (Yahya vd., 2018).

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından 2020 yılı Ocak ayında yayınlanan Geçici Koruma İstatistiklerine göre Türkiye'de geçici koruma altındaki Suriyelilerin sayısı 3 milyon 576 bin 659'a ulaşmıştır. Bu kişilerin 63 bin 247'si geçici barınma merkezlerinde, 3 milyon 513 bin 412'si ise geçici barınma merkezleri dışında yaşamaktadır. Türkiye'deki Suriyelilerle 2019 yılında yapılan bir çalışmada Suriyeli mültecilerin %44'ü Türkiye'den ayrılıp güvenli bölgeye gitmeye sıcak bakmadıkları, %30'unun da "belki giderim, belki gitmem" yanıtını verdikleri görülmüştür. Aynı araştırmaya göre büyük bölümünün Suriyeliler olduğu katılımcıların aylık ortalama 2 bin liranın altında gelirle geçinmeye çalıştıkları, buna karşın hayatlarından memnun oldukları ortaya çıkmıştır (Çakır, 2019). Erdoğan tarafından 2019 yılında yürütülen Suriyeliler Barometresi (2020) verilerine göre de Suriye'ye dönmeyi asla düşünmeyenlerin oranı %51,8 olarak bulunmuştur. Katılımcılar savaşın bitmesi, Suriye'nin güvenli bir ülke olması, güvenli bölgeler olması, iş bulma olanağı, mevcut yönetimin gitmesi/rejimin değişmesi/istikrar olması ve ev sahibi olma durumunda ülkelerine geri dönmeyi düşündüklerini belirtmiştir. Ülkelerindeki güvenlik sorunları Suriyelilerin bulundukları ülkedeki sorunlarına rağmen geri dönüşe sıcak bakmamalarına sebep olmaktadır. Suriyeli mültecilerin birçoğu geri dönüşe sıcak bakmasa da Suriye hükümetinin

Temmuz 2018'da yaptığı geri dönüş çağrısı ile ülkelerine geri dönen Suriyeli mülteciler olmuştur. 2018 yılının Ekim ayında geri dönen 700 kişiden 230'u gözaltına alınmıştır (İçduygu ve Ayaşlı, 2019). Bu durum mültecilerin geri dönüşe karşı olan tutumlarının şekillenmesinde etkili bir faktör olmuştur.

Dünya genelinde mültecilerin geri dönüş konusunda endişeleri mevcuttur. Azınlıkta kalsa da köken ülkesine geri dönen mülteciler bulunmaktadır. BMMYK verilerine göre 2018 yılında zorla yerinden edilmiş 70,8 milyon kişi arasından 600 bin mülteci kendi ülkesine geri dönmüştür (UNHCR, 2019a).

Mülteci hane halklarının geçim kaynaklarına erişimleri, varlıkları, köken ülkesindeki fırsatlar ve bunların geri kazanılma olanaklarına erişimleri geri dönüşleri tetikleyen kilit faktörlerdir. Sığınma talebinde bulunduğu ya da sığındığı ülkede karşılaşılan yoksulluk ve düşük ücretlerle çalıştırılma birçok mülteciyi geri dönüşe mecbur bırakmıştır. Hem finansal kaynaklar hem de sosyal ağlar, geri dönenlerin geçim kaynaklarını yeniden kurma ve bütünleştirme yeteneklerinde önemli bir rol oynamaktadır. Mülteciler geri döndüklerinde önceki yaşamlarına devam etmeyi amaçlamaktadır. Geri dönmeden önce mültecilerin sıklıkla köken ülkede aileleri ve kendileri için kalıcı bir dönüşün temellerini araştırdıkları görülmektedir. Bazen bu süreçte aile üyelerinden biri ailenin diğer üyelerini bırakarak döner ve orada temel ihtiyaçlarının giderilebileceği bir ortam arayışından sonra diğer aile üyelerini de yanlarına alır. Örneğin doksanlı yıllarda geri dönen Afgan çiftçi toplulukları, ilk önce topraklarını güvence altına almak için silahlı erkekleri göndermiş, daha sonra daha çok sayıda erkek yeniden tarım yapılması için geri dönmüş ve hanelerin geri kalanları mülteci kamplarından geri dönmeden evlerin yeniden inşa edilmesinde rol almıştır (Harild vd., 2015).

GERİ DÖNÜŞTE MÜLTECİLER VE KÖKEN ÜLKEYE AİDİYET

Mülteciler için ev ve ait olma kavramları daha karmaşık olup "evlerinden" yani ülkelerinden ayrılan mültecilerin tekrar eve dönüşleri tek bir boyuttan bakılamayacak kadar çoklu anlama sahiptir. Gönüllü geri dönüş sadece köken ülkeye değil eve dönme anlamına da gelir. Köken ülke temel jeopolitik bir kavram olmakla birlikte, mültecilerin geri dönmesi gereken ev, siyasi bir varlıkla ilişkili bölgesel bir alandan daha fazlasıdır. Gönüllü geri dönüş sadece köken ülkeye geri dönüşten daha fazlasıdır; bir eve ve ait olunan topluluğa dönüştür (Warner, 1994). Warner'a (1994) göre köken ülkedeki ev ve topluluk kavramı iki unsurla ilişkilidir. Birincisi, mültecinin benzer olanlarla ilişkisi vardır, topluluk homojen bir gruptur. İkincisi, bu grubun belirli bir yerle ilişkisi vardır yani bulunulan ülke sınırları içerisinde kişilerin üzerinde durdukları "toprak parçası" ile aralarında sıkı bir ilişki vardır.

İnsanın ait olma ihtiyacı sadece korunma ve kişisel araçlar ile sınırlı değildir. İnsanın "kendisi gibi olanların" yanında olma ihtiyacı da vardır. Her ne kadar bu ihtiyaç bireysel koşullara ve yaş gibi faktörlere göre değişse de güçlü bir insan ihtiyacıdır ve inkar edilmesi acıya ve sosyal izolasyona yol açabilir.

2017 yılında Carnegie Middle East Center tarafından Lübnan ve Ürdün'deki Suriyeli mültecilerle yapılan bir grup çalışmasında Suriyeli mültecilerin "Beşar Esad ülkeden çıkarılırsa ve Suriye'de güvenlik sağlanırsa yiyecek ve içecek olmasa bile ülkemize geri dönüp un alıp elimizle yapardık" demesi yukarıda sözü edilen insanların ait oldukları ülke ile aralarındaki güçlü bağı gösterir niteliktedir.

GERİ DÖNÜŞÜN KÖKEN ÜLKE EKONOMİSİNE ETKİSİ

Çatışma sonrası dönemde devlet inşası devletin yeniden inşası olarak tanımlanabilir. Devletlerin yeniden inşasında geri dönen nüfusların yeniden bütünleşmesi geçiş devletlerinin ilk ulusal hedeflerinden biridir. Geri dönen nüfusun refahı, geçiş halindeki devletlerin çatışma sonrası dönemin kalkınma hedeflerini nasıl yönettiğinin bir göstergesidir. İkincisi, geri dönen nüfus grupları köken ülke tarafından kalkınma için insan kaynakları olarak görülebilir. Üçüncüsü devletler, nüfusunun önemli bir kısmı kontrol ettiği bölgenin dışında kaldığında meşruiyet elde edemez bu yüzden köken ülkeler de kişilerin geri dönüşünü destekler (Petrin, 2002). Geri dönüş, nüfusun devletin düzenini yeniden inşa etme kabiliyetine güvendiği anlamına gelmektedir.

Geri dönüşte geri dönen kişilerin tümüne istihdam sağlamak uluslararası kuruluşlar ve köken ülkeler açısından pek mümkün olmamaktadır. Ayrıca köken ülkeler geri dönenlerin yeniden entegrasyonunu kolaylaştıracak kapasiteye, yapılara veya kaynaklara da sahip olmayabilir (IOM, 2016).

Geri dönüşün sürdürülebilir olması için geri dönen kişilerin en azından bir kısmının köken ülkeyi yeniden yapılandırma projelerinde çalışması sağlanmalıdır. Bunun yanı sıra geri dönen kişilere verilen yeniden entegrasyon desteği hem geri dönenlerin hem de köken ülkenin ekonomisi için olumlu çıktılar sağlar. Geri dönen nüfusa istihdam sağlamak köken ülke ve geri dönenler açısından olumlu çıktılar sağlar. Ülkenin yenilenmesinde rol oynamak geri dönen kişilere ülkelerini sahiplenme duygusu verir ve devletin gelişim hedeflerini gerçekleştirmesine katkı sunar. Kişileri istihdama dahil etme yoluyla ekonomik açıdan kendilerini güvende hissetmelerini sağlamak geri dönüşü kalıcı ve sürdürülebilir hale getirir.

Bunların yanı sıra köken ülkedeki yeniden inşanın geri dönen nüfus sayesinde mutlaka hızlanacağı söylenemez. Köken ülkedeki iktidarın geri dönenlere karşı tutumu, ülkenin gelişmişlik düzeyi, geri dönenlerin ülkeden ayrılma nedenleri geri dönenlerin ekonomideki rolünün ne olacağını belirleyebilir. Örneğin, dünyanın büyük petrol sermayelerinden birine sahip olan ve nüfusunun büyük ölçüde yerinden edilmesi ve sermayesinin yok edilmesine tanıklık eden Irak gibi daha yüksek bir orta gelirli ülkenin geri dönenlere yeniden yapılanma ve hızlı büyüme döneminde önemli fırsatlar sunacağı öngörülmektedir. Öte yandan, mülteciler Afrika ülkeleri gibi kaynak bakımından fakir ve düşük gelirli ülkelere geri dönme konusunda isteksiz olacaktır (Dadush, 2017).

Teorik olarak bakıldığında geri dönüş yenilik, sermaye, ticaret ve yatırımı teşvik eden ağlar sayesinde ülkenin gelişmişliğine katkıda bulunabilir. Çalışmalar mültecilerin karmaşık nedenlerle geri döndüğünü ve kazancın geri dönüşte birincil neden olmadığını göstermektedir. Geri dönüşte mültecilerin en önemli beklentileri güvenlik ve barış içinde yaşamaktır (Dadush, 2017). Ülkelerin geri dönüşü ekonomik kalkınmaları için doğru kullanabilmelerinde geri dönen mülteci ve sığınmacıların ayrım yapılmadan istihdam edilmesini sağlamaları büyük ölçüde etkilidir.

GERİ DÖNÜŞE ELEŞTİREL YAKLAŞIM

Geri dönüşün devletler tarafından mülteci sorununa karşı en ideal çözüm yöntemi olarak görülmesi ele alınması gereken bir konudur. Geri dönüş çoğu zaman ideal çözüm yöntemi olmaktan uzaktır ve mülteciler üzerinde bir baskı oluşturmaktadır. Mültecilerin menşe ülkelerine geri dönmeyi isteyeceklerine dair varsayımlara rağmen sahada mültecilerle yapılan görüşmeler neticesinde, uzun süreli mültecilik durumlarında geri dönüşün her zaman istenen bir

seçenek olmadığı görülmüştür (Yıldırım Yücel, 2009). Mültecilerin geri dönme hakkının yanı sıra bulundukları ülkelerde "kalma" hakları da gündeme alınmalıdır. Mültecilerin ev sahibi ülkede kalıcı ilişkiler kurabilmek için geri dönüşe zorlanmayacaklarını bilmeye ihtiyaçları vardır (Gerver, 2019). Mülteciler sadece üçüncü bir ülkeye yeniden yerleştirilme ya da geri dönme ihtimalleri olan bireyler değildir. Mülteciler aynı zamanda girişimleri ve başa çıkma stratejileri yoluyla ev sahibi ülkelerin gelişimine katkıda bulunan aktörlerdir (Dorai, 2018).

Mültecilerin menşe ülkeye dönmeleri oradaki yerel halkın öfkesi ile karşılaşmaları olasılığını da içermektedir. Yani güvenli bir dönüş sağlansa dahi menşe ülkedeki güvenlik tehditleri birçok yerde hala mevcuttur. Sussex Üniversitesi'nde araştırmacı olan Ceri Oeppen, 2013 yılında Afganistan'a yapılan bir araştırma gezisinde Avrupa'dan Afganistan'a, menşe ülkesine dönen bir birey ile görüşme gerçekleştirmiştir. Sözü edilen kişi Avrupa'dan Afganistan'a döndüğü bölgede hükümet karşıtı güçlerle karşı karşıya kaldığını ve bir Avrupalı ajan ya da casus olmakla suçlandığını çünkü oraya gönüllü olarak geri dönmesinin mümkün olmadığı kabulü ile hareket edildiğini anlatmıştır. Hükümet karşıtı güçler ya kendilerini maddi olarak desteklemek ya da onlara katılmak zorunda olduğunu belirtmişlerdir. Bunun sonucunda da sözü edilen kişi Kabil'e kaçmak zorunda kalmıştır (Whyte ve Hirslund, 2013). Bu örnek geri dönüş sürecindeki farklı etkenlere dikkat çekmektedir.

İçduygu ve Ayaşlı (2019)'a göre ideal bir mülteci politikası yalnızca geri dönüşü merkeze almamalıdır. Yerel entegrasyon ve yeniden yerleştirme seçeneklerine de geri dönüş kadar önem verilmelidir. Geri dönüşü tek çözüm olarak görmek ya da idealize etmek, sahadaki gerçekliklerin göz ardı edilmesinin yanı sıra yeni problemlerin oluşmasına da sebep olabilir.

SONUÇ

Mültecilere yönelik yerel entegrasyon, yeniden yerleştirme ve geri dönüş temel stratejiler kabul görmektedir. Yerel entegrasyon yerel halk ve mülteciler arasında düzenlemeler gerektiren bir süreç olup yeniden yerleştirme başka bir ülkeye yönlendirme ile ilgili olup acil durumlarda kullanılan bir stratejidir. Devletlerce en çok tercih edilen yöntemlerden biri olan geri dönüş ise mülteci hareketleri için kalıcı ve uzun vadeli bir çözümdür. Mülteciler ev sahibi ülkedeki yoksulluk, maruz kalınan ayrımcılık ve köken ülkesindeki fırsatlar ve bunları geri kazanabilme ihtimali ile geri dönüşü tercih edebilmektedir. Geri dönüş bir haktır ve devletler geri dönüş hakkını kullanan vatandaşlarını kabul etme yükümlülüğündedir. Geri dönüşte üç temel koşul gönüllülük, güvenlik ve sürdürülebilirliktir. Geri dönenlerin güvenliği çok boyutlu olup sürdürebilirlik için geri dönen mültecilerin fiziksel, sosyoekonomik ve politik boyutlarda ihtiyaç duydukları desteğe erişimlerini sağlamak önemlidir. Köken ülkede yalnızca fiziksel değil aynı zamanda ekonomik güvenliği ve kişilerin hak ve hizmetlere erişimlerini sağlamak geri dönüşün sürdürülebilir olmasında büyük rol oynar.

Yardımlı geri dönüş programları mültecilere idari, lojistik, finansal ve yeniden entegrasyon desteği sunar. Yardımlı geri dönüş programları mültecileri geri dönüş için teşvik etmeye çalışsa da ülkelerin geri dönen mülteciler için izleme mekanizmalarının olmaması geri dönüşün güvenlikten uzak olduğunu açıkça belli etmektedir. Geri dönen mültecilerle yapılan çalışmalar mültecilerin geri döndükleri ülkede ayrımcılık, ekonomik sorunlar ve kötü muameleye maruz kaldıklarını ortaya çıkarmıştır. Geri dönüş köken ülkenin ekonomisini yeniden yapılandırma açısından olumlu sonuçlar doğursa da köken ülkedeki mevcut iktidarın ve yerel halkın tutumu bunu tersine çevirebilmektedir. Geri dönüş mülteciler için fiziksel bir hareketin ötesinde olup aslında eve dönüş anlamına da gelir. Bunlarla birlikte mültecilerin geri

dönüşleri gönüllü olmadığı zaman geri dönüşte rol oynayan rejim güçleri mültecilerin kötü muamele görmesine sebep olabilir. Köken ülkedeki yasal düzenlemeler mültecilerin yeni bir hayat inşa etmelerine ve mülkiyet haklarını tekrar kazanmalarına engel olabilir. Mültecilerin bulundukları ülkedeki yerel halkın kendilerine sunulmayan hizmetlerden mültecileri sorumlu tutmaları mültecilerin dışlanmasına ve yerel entegrasyonun gerçekleşememesine neden olabilir.

Ev sahibi ülkelerin güvenlik endişeleri ve yerel halkın tepkisi mültecilere yönelik sıkı yasal düzenlemelere gidilmesine neden olabilir. Mülteciler ev sahibi ülkeden ayrılmaya mecbur bırakılabilirler. Geri dönüş, ev sahibi ülke tarafından mültecilere tek seçenek olarak sunulduğunda geri dönüş kararı özgür bir seçim olmaktan uzaklaşır. Ev sahibi ülkeler uygun koşullar sağlanmadan mültecilerden geri dönmelerini talep edemez. Köken ülkede güvenlik sağlanmadan yapılan geri dönüş kalıcı ve sürdürülebilir olmayacaktır. Devletler mültecilere yönelik geri dönüş seçeneğini daha çok tercih etse de mültecilere yasal hak ve güvenceler sunulmadan yapılan geri dönüş çağrıları yanıtsız kalacaktır. Mevcut bağlam, geri dönüşlerde gönüllülüğü korumanın önemini pekiştirmiştir. Mülteciler çoğu zaman sınır dışı edilme tehlikesi ile karşı karşıya kaldıkları için geri dönüşü seçmek zorunda kalırlar. Ülkeler mültecileri geri dönmek ve sınır dışı edilmek arasında karar vermek zorunda bıraktığında mülteciler için seçim kavramının çok az anlamı vardır. Yalnızca geri dönüşte değil yerel entegrasyon ve yeniden yerleştirme gibi diğer çözüm süreçlerinde de mültecilerin planlama ve karar alma dahil olmak üzere süreçlere katılımları kalıcı çözümler elde etmek için çok önemlidir.

ÖNERİLER

Geri dönüş mültecilere bir zorunluluk olarak dayatılmamalı, gönüllülüğe dayanan özgür bir seçim olmalı ve ev sahibi ülke tarafından mültecilere tek seçenek olarak sunulmamalıdır. Geri dönüşte yardımlı geri dönüş programları hakkında mültecilere yönelik bilgilendirmeler eksiksiz bir şekilde yapılmalı ve güvenliğin olmadığı kendiliğinden ve yardımsız geri dönüşler en aza indirilmelidir. Geri dönüşte seyahat öncesinde, sırasında ve sonrasında mültecilere her türlü destek sağlanmalıdır. Mülteciler döndüklerinde yerel halk ve mevcut rejim tarafından kötü muameleye maruz bırakılabilirler. Bu yüzden yardımlı geri dönüş programlarında mutlaka izleme mekanizmaları olmalı ve mülteciler en az bir yıl boyunca korumalı gözleme alınmalıdır. Bununla birlikte tüm yardımlı geri dönüş programları ek entegrasyon desteğini içermelidir. Bu sayede mültecilerin ülkelerine yeniden uyum süreci daha da kolaylaşabilir ve kendilerine daha kolay istihdam alanı bulabilirler. Geri dönüşte sürdürülebilirlik için çoklu aktörler beraber çalışmalı ve yardımların çeşitliliği ve kalıcılığı için ulusal ve uluslararası düzeyde iş birlikleri kurulmalıdır. Geri dönüş programlarından yararlanan katılımcılardan geri bildirimler alınmalı ve bu geri bildirimler geri dönmek isteyen diğer mültecilerle paylaşılmalıdır. Ayrıca bu geribildirimler doğrultusunda programlar sürekli geliştirilmelidir.

Geri dönen kişilerin en azından bir kısmı köken ülkenin gelişimi için yeniden yapılandırma projelerinde yer almalıdır. Kişilerin istihdamda yer alması geri dönüşü sürdürebilir ve kalıcı kılarak köken ülkeye yeniden entegrasyon sürecini hızlandırıp aidiyeti güçlendirebilir. Geri dönüşün mümkün olmadığı durumlarda ev sahibi ülkelerin mültecileri tanıması ve mültecilere yönelik politikalarına yerel entegrasyonu dahil etmeleri gerekmektedir. Yerel entegrasyon programlarında uyum süreçlerine mülteciler ve yerel halkın tam katılımı sağlanmalıdır. Yine geri dönüşün mümkün olmadığı ve acil durumlarda uygulanan yeniden yerleştirmede ülkeler göçmen kontenjanlarını

arttırmalı ve ilk kez yeniden yerleştirme programlarını kullanan ülkelere diğer ülkeler destek olmalıdır.

Gönüllü, güvenli ve sürdürülebilir bir geri dönüş sürecini hayata geçirmede çoklu aktörlerin birlikte çalışması ve iş birliği mekanizmaları ile süreci yönetmeleri büyük önem taşımaktadır. Geri dönenlerin ülkelerine yeniden entegrasyonunu sağlamak için de politik, ekonomik ve sosyal faktörlere dikkat etmek ve yapısal/kurumsal tedbirleri hayata geçirmek için çaba göstermek gereklidir. Güvenli geri dönüş bir insan hakkıdır ve bu hakkın kullanımı konusunda ilgili taraflar gerekli tedbirleri almak durumundadır.

KAYNAKÇA

Akbari, A., Chaudhary, T., Harpviken, K., Sarwari, A., Suhrke, A., & Strand, A. (2008). Return with Dignity, Return to What?, CMI Reports: Bergen, https://www.cmi.no/publications/file/3055-return-with-dignity-return-to-what.pdf. (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2020).

Azad, A. & F, Jasmin. (2013). Durable Solutions to The Protracted Refugee Situation: The Case Of Rohingyas In Bangladesh. Journal of Indian Research, 1(4), 25-35.

Bendixsen, S., Paasche, E., Schultz, J., & Strand, A. (2011). Between two societies: Review of the Information, Return and Reintegration of Iraqi Nationals to Iraq (IRRINI) Programme. CMI Reports., https://www.cmi.no/publications/file/4155-between-two-societies-review-of-the-information.pdf. (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2020).

Black, R., Koser, K., Munk, K., Atfield, G., D'Onofrio, L., & Tiemoko, R. (2004). Understanding Voluntary Return. Home Office Online Report 50/04. London: Home Office.

Chimni, B. (1999). From resettlement to involuntary repatriation:towards a critical history of durable solutions to refugee problems. Refugee Survey Quarterly, 23(3), 55-73.

Çakır, M. (2019, 06 Aralık). Araştırma: Suriyeliler dönmek istemiyor. Cumhuriyet. Erişim adresi: http://www.cumhuriyet.com.tr/, (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2020).

Dadush, U. (2017). The Economic Effects of Refugee Return and Policy Implications. OCP Policy Center.

Dorai, K. (2018). Conflict and Migration in the Middle East: Syrian Refugees in Jordan and Lebanon. https://www.e-ir.info/2018/09/04/conflict-and-migration-in-the-middle-east-syrian-refugees-in-jordan-and-lebanon/. (Erişim Tarihi: 10 Temmuz 2020).

DRC (Dannish Refugee Council), NRC (Norwegian Refugee Council), Save The Children, International Rescue Committee. (2017). Joint NGO Recommendations on Durable Solutions for the Global Compact on Refugees' Programme of Action. https://drc.ngo/media/4189902/recommendations-global-compact-refugees-programme-of-action.pdf, (Erişim Tarihi: 5 Ocak 2020).

Dünya Göç Raporu, (2020). World Migration Report 2020 (Turkish): 2. Bölüm Göç ve Göçmenler: Küresel Bakış, IOM Publications

Forced Migration Review (2019). Return voluntary, safe, dignified and durable? Refugee Studies Centre. https://www.fmreview.org/sites/fmr/files/FMRdownloads/en/return/return.pdf. Erişim Tarihi: (30 Aralık 2019).

Fransen, S. (2015). The Socio-Economic Sustainability of Refugee Return: Insights from Burundi. Population Space and Place. DOI: 10.1002/psp.1976.

Gerver, M. (2019) Must refugees return? Critical Review of International Social and Political Philosophy, 1-22. DOI: 10.1080/13698230.2019.1573347.

Göç İdaresi (2020). "Geçici Koruma İstatistikleri", https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638. (Erişim Tarihi: 09 Ocak 2020).

Erdoğan, M. M. (2020). Suriyeliler Barometresi 2019 Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi, Ankara: Orion

Harild, N., Christensen, A., & Zetter, R. (2015). Sustainable Refugee Return. New York: The World Bank Group.

Heimerl, D. (2005). The return of refugees and internally displaced persons:From coercion to sustainability? International Peacekeeping, 12(3), 377-390. DOI: 10.1080/13533310500074200.

Hurwitz, A. (1994). The 1990 Dublin Convention: A Comprehensive Assessment. International Journal of Refugee Law, 11(4), 646-677.

Icduygu, A., & Nimer, M. (2019). The politics of return: exploring the future of Syrian refugees in Jordan, Lebanon and Turkey. Third World Quarterly. DOI: 10.1080/01436597.2019.1675503.

IOM. (2004). Return Migration: Policies and Practices in Europe. Geneva.

IOM. (2014). IOM (2014) Göç Terimleri Sözlüğü, IOM Publications

IOM. (2016). Assisted Voluntary Return and Reintegration 2016 Key Highlights.

IOM. (2019). Assisted Voluntary Return and Reintegration 2018 Key Highlights.

İçduygu, A., & Ayaşlı, E. (2019). Geri Dönüş Siyaseti: Suriyeli Mültecilerin Geri Dönüş İhtimali ve Gelecek Senaryoları. Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi (MIREKOC).

Jacobsen, K. (2001). The forgotten solution: local integration for refugees in developing countries. UNHCR.

Mathew, D. (2008). Voluntary Repatriation and State Sovereignty Seeking an Acceptable Balance. ISIL YBIHRL, 1-15.

Petrin, S. (2002). New Issues in Refugee Research. Geneva: UNHCR.

Rohwerder, B. (2015). Refugee return in protracted refugee sitation. GSDRC Helpdesk Research Report 1282. GSDRC.

Saalem, A. (2019). Refugee crises all around the world. https://www.infomigrants.net/en/post/19033/refugee-crises-around-the-world. (Erişim Tarihi: 30 Aralık 2019).

Schwartz, S. (2019). Sending Refugees Back Makes the World More Dangerous. https://foreignpolicy.com/2019/11/27/sending-refugees-back-makes-the-world-more-dangerous/, (Erişim tarihi: 10 Temmuz 2020).

UNHCR. (1997). Reintegration in the transition from war to peace. Geneva: UNHCR.

UNHCR. (2017). Global Trends: Forced Displacement in 2017.

UNHCR. (2018). Global Trends Forced Displacement in 2017.

UNHCR. (2019a). Global Appeal 2018-2019.

UNHCR. (2019b). Global Trends Forced Displacement in 2018.

Warner, D. (1994). Voluntary Repatriation and the Meaning of Return to Home: A Critique of Liberal Mathematics. Journal of Refugee Studies, 160-174.

Webber, F. (2011). How voluntary are voluntary returns. Race & Class, 52(4), 98-107. DOI: 10.1177/0306396810396606.

Whyte, Z. & Hirslund, D. V (2013). International Expereences With The Sustainable Assisted Return Of Rejected Asylum Seekers. DIIS Report 2013:13.

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (2013). Resmi Gazete, Tarih:11/4/2013 Sayı: 28615

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik (2016). Resmi Gazete, Tarih: 17.03.2016 Sayı : 29656

Yahya, M., Kassir, J., & Hariri, E.-H. (2018). Unheard Voices: What Syrian Refugees Need to Return Home. Carnegie Middle East Center.https://carnegie-mec.org/2018/04/16/introduction-pub-76057. (Erişim Tarihi: 08 Aralık 2019).

Yıldırım Yücel, Z. (2019). Ulus Devlet, Mültecilik ve Menşe Ülkeye Geri Dönüş: Türkiye'de Yaşayan Suriyeli Mülteciler. (Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul). Erişim adresi: http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/ET001514.pdf.